

Forgotten Mourners: Reaching Grieving Children through School

Esra KILIÇ CEYHAN¹

Keywords

Loss, grief,
Bereavement,
grieving children,
school social work.

Abstract

Life is filled with losses. Grief following loss is natural, necessary, and a part of existence. Children, too, experience many losses throughout their lives, leading to deep sorrow. Unfortunately, for many years, the grief experienced by children has not been fully understood. At this point, the potential of schools to support children has been recognized. Schools are among the most significant societal institutions for reaching children and families. However, the readiness of schools and school personnel to assist grieving children remains a debated topic. There is very little research on how to help grieving children in the school setting. This review study discusses, particularly in the context of school social work practices, how to support grieving children through schools based on the literature and practices, addressing both shortcomings and strengths. The results highlight the need for understanding children's experiences of loss and grief and conducting further work in this area. It is recommended that in the school setting, a well-defined school psychosocial team collaborates with other school personnel (teachers, school administrators, etc.). Schools can serve as institutions that offer primary mental health services with a preventive and protective approach, playing a critical role in assisting grieving children. School social workers also contribute significantly to these efforts through micro, mezzo, and macro practices.

Article History

Received
09 September, 2023
Accepted
09 October, 2023

Unutulmuş Yas Tutanlar: Okul Aracılığıyla Yas Tutan Çocuklara Ulaşmak

Anahtar Kelimeler

Kayıp, yas,
yas tutan çocuk,
okul sosyal hizmeti.

Özet

Yaşam, kayıplarla doludur. Kaybı takip eden yas, doğal, gerekli ve varoluşun bir parçasıdır. Çocuklar da yaşamları boyunca birçok kayıp ve bu kayba bağlı olarak derin keder yaşamaktadırlar. Ancak ne yazık ki uzun yıllar boyunca çocukların yaşadıkları bu keder anlaşılmamıştır. Bu noktada okulların çocuklara destek olmadaki potansiyeli görülmüştür. Okullar çocuk ve ailelere ulaşmada en önemli toplumsal kurumlardır. Fakat, okulların ve okuldaki personelin yas tutan çocuğa yardım etmede ne kadar hazır olduğu tartışılan bir konudur. Yas tutan çocuklara okul ortamında nasıl yardımcı olunabileceği konusunda çok az araştırma bulunmaktadır. Bu derleme çalışmasında, özellikle okul sosyal hizmet uygulamaları ışığında yas tutan çocuklara okul aracılığıyla nasıl yardımcı olunacağı literatür ve uygulamalar ışığında eksik ve güçlü yönleriyle tartışılmaktadır. Ortaya çıkan sonuçlar

¹ Corresponding Author. ORCID: 0000-0002-9853-5788. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, shu_esra@hotmail.com

Makale Geçmişi

Alınan Tarih

08 Eylül 2023

Kabul Tarihi

09 Ekim 2023

göstermektedir ki; çocukların yaşadığı kaybın ve yasın anlaşılmaya ve bunun üzerine çalışmalar yapılmasına ihtiyaç vardır. Okul ortamında mesleki sınırları iyi belirlenmiş okul psikososyal ekibinin okuldaki diğer personelle beraber (öğretmen, okul yöneticileri, vb.) iş birliği içinde çalışması önerilmektedir. Okullar, koruyucu-önleyici bir anlayışla birinci basamak ruh sağlığı hizmeti sunan kurumlar olabilir ve yas tutan çocuğa yardım etmede kritik bir rol oynayabilir. Okul sosyal hizmet uzmanları da mikro, mezzo, makro uygulamalarıyla bu çalışmalara önemli katkılar sunmaktadır.

1. Introduction

Children and adolescents encounter various losses and disruptive changes throughout their lives. One of these is the inevitable and universal phenomenon of death. In addition to this, situations such as natural disasters, a crisis at school, parental divorce, changing schools, relocation, and the death of a pet are also losses that can lead to profound grief and sorrow in both children and adults (Favazza & Munson, 2010; Pomeroy & Garcia, 2011). Grief that follows a loss is a natural, necessary, and an inherent part of existence as a reaction (Viorst, 1986). When people lose something or someone they are closely connected to, they grieve. Grief progresses in its own course and is not a process that should be immediately intervened with and fixed. However, when it becomes pathological and begins to negatively impact an individual's life, professional help is required.

Loss and death are phenomena that people encounter in various forms across many parts of the world. Particularly, events such as hurricanes, earthquakes, floods, wars, terrorist attacks, and others that can lead to mass casualties result in significant losses for individuals. In recent years, the world has witnessed wars and the resulting mass deaths and migrations, especially in countries like Syria and Ukraine. In this context, schools become the most important institutions that welcome children who have experienced various types of losses in an unfamiliar and insecure environment after arriving in an unknown country. This is because, under all circumstances, it is a fundamental right for children to continue their education in schools. Furthermore, in order for children to carry on with their lives and return to their routines, school facilities are established, even if it means setting up school facilities in open spaces or tent cities.

Another example from Turkey related to the topic will be provided. On February 6, 2023, one of the largest disasters in history occurred in Turkey, with a devastating earthquake centered in Sanliurfa, resulting in the deaths of 50,783 people in Turkey and 8,476 in Syria. The magnitude of this loss led to a nationwide period of mourning. Almost everyone in the country expressed grief and was overwhelmed by deep sorrow. However, of course, the greatest pain was experienced by individuals affected by the earthquake, where almost all cities were destroyed and disappeared. With cities in this state, hundreds of thousands of people who could not find shelter or have their basic needs met in their existing locations were relocated to other areas, such as student dormitories, and so on. At this point, children found themselves in the midst of many losses once again. As they quickly adapted to a new environment and way of life, schools became their refuge once more. But were the schools and school staff ready to provide support to these children who had experienced multiple losses?

These and similar questions are being asked in many countries. Moreover, as mentioned earlier, it is not necessary for there to be major disasters like the ones provided as examples for a child to experience grief. The death of a pet, parental divorce, changing schools, a change in teachers, or their death, and other similar losses can trigger grief reactions. The purpose of providing examples through these disasters is to draw attention to the predicted increase in disasters worldwide in the 21st century in terms of numbers, frequency, intensity, scale, and complexity. This is because children are the ones most affected by these disasters. And schools should be designed as places with the potential to heal children's wounds.

At this point, this study discusses how to assist grieving children through schools, particularly in the context of school social work practices, by examining their strengths and weaknesses in light of the literature and applications. The importance of interventions by school social workers (Gerrard, 2008), who are seen as crucial professionals in working with children and families through schools, is emphasized for children experiencing grief. In this study, which highlights the provision of services with a professional team approach in schools (school counselors, school social workers, school psychologists, etc.), the focus is on what school social workers with a multidimensional perspective can do to address problems. The most important point that distinguishes school social workers from other professionals in the school is in this regard. Social workers who adopt systemic and ecological perspectives do not solely focus on the individual when working with a student experiencing difficulties in the school environment. All systems surrounding the student come within the specialist's scope of intervention. Thus, by implementing interventions at the individual, family, group, and community levels, a comprehensive approach can be achieved (Walker, 2003).

2. The Impact of Grief on Children

It is quite challenging for children to bear the intense emotional pain of loss, which even adults struggle to find suitable words for. Their reactions to death may vary depending on their age and personality traits, and they begin to understand the basic concepts of death only as they enter adolescence (Massat et al., 2008). The closer their relationship is to the deceased person, the more they are affected by it (Balk et al., 2011). Therefore, the death of a parent, sibling, grandfather, or grandmother is more traumatic for a child. The sudden, unexpected, anticipated, or traumatic nature of death can also influence children's reactions (Cohen & Mannarino, 2011). Understanding the responses of children who lack the words to express their emotions and thoughts even in a normal situation can be challenging when it comes to death/loss. This is because they are not yet at a cognitive level where they can comprehend abstract concepts.

Therefore, instead of talking about the loss, they try to convey their feelings through their behaviors and play (Axline, 2019). Sometimes, appearing as if they are not sad and continuing to play can be interpreted as if they are not affected by the loss. These reactions do not mean that they do not care about or are not saddened by the loss. They simply lack the skills to express themselves. At other times, the problems they experience internally, which they cannot resolve,

manifest through negative behaviors such as anger, violence, school avoidance, inability to focus on lessons, sleep problems, withdrawal, or physical complaints (stomachaches, headaches, etc.) (Pomeroy & Garcia, 2011). In a way, they call for help to be heard. This is where schools play a crucial role as the most important societal institution in monitoring and assisting children after the challenging life event of loss (Holland, 2008). Because children spend a significant portion of their time at school, it has the potential to be a safe haven and even a secure 'second family' for them (Lowton & Higginson, 2003).

3. The Role of Schools to Reach Students

The return to school is an important event for grieving children (Reid, 2002). However, the grief reactions of children referred to as 'forgotten mourners' are often not understood. Holland (2001) discovered that a grieving child returning to school after the mourning process generally encounters difficulties. Students have reported that post-grief schools have offered them very little help and understanding. Additionally, they have expressed feeling ignored, lonely, ashamed, uncertain, and different.

The professional group that observes these problems most closely among students is teachers. Most educators understand children's grief reactions from changes in their academic performance and behavior (Papadatou et al., 2002). While teachers believe that their role in supporting grieving students is important, they often do not feel adequately prepared and trained in how to help them (Lowton & Higginson, 2003). In a study on this topic, the majority of teachers (70%) stated that grieving students are neglected in schools. More than half of the participants mentioned that they lacked the necessary knowledge and skills to work with grieving students, stating that it was not the teacher's duty to help these students (Dyregrov et al., 2013). At this point, when examining the literature and practices, school social workers are highlighted as having critical roles in assisting grieving children, their families, and school personnel (Openshaw, 2008).

4. School Social Work Intervention for Grieving Children

School social workers identify any and all risk factors that can impact children and conduct interventions at the individual, family, peer, neighborhood, and community levels (Newsome et al., 2008). They continue their work as connectors and psychotherapists roles bridging the gap between students and families (Wang, 2003). Their scope of activities includes individual, family, and group counseling, parent education and support, crisis intervention, skill training, advocating for children and families, and referring them to community resources, among many others (Allen-Meares & Montgomery, 2014).

Therefore, the role of school social workers in working with grieving students to improve their social-emotional well-being is invaluable (Salscheider, 2016). Studies have shown a high prevalence of students experiencing various types of loss, including death and other forms of loss such as relocation or parental divorce, leading school social workers to frequently work with grieving students (Salscheider, 2016).

Interventions with grieving children include individual and family counseling, peer support groups (Worden, 1996), crisis intervention, and referrals to resources (Pomeroy & Garcia, 2011). These interventions provide an environment where students can express their emotions in a healthy way, share their fears and concerns, find answers to their questions, and correct any misconceptions about the loss by facilitating various tasks of grief (Worden, 1996). Activities conducted for intervention include art, writing exercises, creating memory books, storytelling activities, and games (Pomeroy & Garcia, 2011). In a study aimed at exploring school social work practice related to grief and loss conducted by Quinn-Lee (2014), participants reported providing services to grieving students through individual, group, and family counseling, psycho-education, bibliotherapy, play therapy, art therapy, and advocacy

The best way to support grieving children is through collaboration with the adults closest to them (Massat et al., 2008). Effective interventions should also involve the student's parents or caregivers. This dimension highlights the importance of social work, with a professional focus on family-based work. School social workers assist parents or caregivers in understanding the child's emotional pain and needs and help them access necessary services (Pomeroy & Garcia, 2011). Experts can help parents understand how their children are experiencing the loss, communicate appropriately with their children about the loss, and encourage healthy functioning of family members under stress. Maintaining a close relationship with the family is important to learn how the child is coping with the situation and what will help them upon returning to school. This contact should be continued to receive early warnings about any issues at school or at home (Holland, 2008). At this point, school social workers serve as bridges between the family and the school (Huxtable, 2013).

In line with the multidimensional perspective of school social workers, interventions should also involve helping teachers, school staff, and friends understand the child's grieving process (Holland, 2008). Students often face academic challenges following a loss, and the school social worker can play an intermediary role between the student and the teacher in this regard. The student's stress is high, and academic demands can become overwhelming. The school social worker can collaborate with the student and teachers to negotiate a reduction in homework loads. Some flexibility can be granted to the child in certain situations. For example, some children who have experienced loss may have concerns about their parents, so if they wish, they should be allowed to call home or take a short break from class if they feel overwhelmed. Guiding classmates to prepare for the student's return to school and providing them with appropriate approaches is also important.

Considering the topic's significance, the study initiates crucial discussions in the following sections that can guide future directions in the field.

5. Discussion

When we look at the literature and practices, the importance of understanding children's grief and providing them with support becomes evident. Schools are emphasized to play a crucial role in providing this support. This is because schools

are the most significant institutions where children spend their time, and after the family environment, they are responsible for physical, emotional, social, and cognitive monitoring. Schools are uniquely positioned to identify underlying issues behind a child's academic decline, sleeping in class, truancy, or other behaviors. Following these issues, grief-related themes may sometimes emerge. As mentioned above, children, whose verbal abilities are not yet fully developed, express their grief response through various means (remaining silent, crying, acting out, etc.).

At this point, it is necessary to discuss a general rule about grief. Grief reactions in the face of loss are as unique as fingerprints (Vamık & Zintl, 2017). Therefore, there is no one way to grieve, and it is crucial to understand that each child's grieving process is unique. School staff should be conscious of this fact. This brings us back to the preparations in schools regarding grief. How much knowledge and skill do educators and other professionals in schools have when it comes to the topic of loss and grief?

5.1. Grief and Bereavement Education

Holland (2008), one of the prominent authors on the topic, indicates that the work conducted on grief in schools progresses in two dimensions: proactive and reactive. The proactive dimension involves preparation through providing grief education to school staff, while reactive efforts encompass providing support after a loss and referring individuals to other institutions. While the importance of education and preparedness efforts is evident, unfortunately, there is a greater tendency toward reactive approaches (Holland & Wilkinson, 2015), and the need for education is consistently emphasized (Holland, 2008). Costelloe et al. (2020), in their study on how school staff understand and support children's grief, found that participants acknowledged the need for training and support. Koller and Bertel (2006) argue that the school system and many teachers are not adequately equipped to cope with the problems of young grieving people and meet their needs.

The importance of education is crucial both before and after a loss occurs. Having prior knowledge about how a child might respond to a loss and how school staff should approach these reactions signifies preparedness for the situation. This knowledge and skills also prove beneficial in the aftermath of a loss, as it enables informed, empathetic actions. To provide a simple example: Is the school staff knowledgeable about the types of losses mentioned above? If the staff is unaware that moving or parental divorce can result in grief reactions in children, they may not take the matter seriously or may provide incorrect information. Therefore, having rich and quality information about loss, death, and grief is important. Another example: a school staff member who overlooks the limited verbal expressions of children and forces a child to talk about their loss may do more harm than good. In conclusion, training provided to school staff can prevent incorrect attitudes and can help children cope more effectively with their grief and losses. It can also prevent negative behaviors displayed by children while grieving, thereby ensuring the emotional well-being of children in a healthier and more empathetic environment.

Regarding the grief and bereavement education, we once again encounter the educational roles of school social workers as part of preventive and protective activities (Huxtable, 2013). Experts can organize training sessions and seminars on the subject and can also provide information through individual meetings and group work. At this point, it is important to emphasize the need for professional teamwork and collaboration in delivering services.

5.2. School Psychosocial Support Team

In the literature and various practices worldwide, it can be observed that services provided to children and young people through schools involve a professional team with specialized skills and roles, including school psychologists, school counselors, school social workers, school nurses, and youth workers (Tracy et al., 2006)

Each professional provides services to children and families within their professional boundaries in the school environment. While the school counselor's responsibilities include improving academic achievement, career planning, creating individual action plans, and program development (Tracy et al., 2006); school psychologists engage in activities such as conducting psychometric tests, assessing children in various dimensions, and referring them to appropriate educational programs (Agesta, 2004). The duties of school social workers are defined as identifying and intervening in personal, family, school, and community-focused factors that can affect students' issues, crisis intervention, working as case managers, providing counseling, and more (Tracy et al., 2006).

This team, in collaboration with other school personnel (teachers, school administrators, etc.), plays a crucial role in protecting children, early detection of problems, and intervening before problems escalate. For example, a 7-year-old child who is afraid to sleep at night and falls asleep in class after their grandfather's death due to the parent's explanation like 'he has fallen into a long sleep' (as the child has conceptualized death as a form of sleep) might exhibit the initial signals of these issues, which a teacher in the classroom environment can identify. If the teacher has received prior training on grief and mourning reactions, it is more likely that they will notice indicators of problems. If there is an effective school mental health mechanism in place, the teacher is informed about whom to contact in such a situation. Subsequently, the school psychosocial support team gets involved and, in collaboration with the teacher, investigates the underlying causes of the visible symptoms related to the problem. Unfortunately, there are cases where the child's loss is not reported to the school, and the school remains unaware of it (Holland, 2008). In such situations, the role of school social workers in bridging the gap between the school and the family becomes crucial. The details of this will be provided in the following section under the heading of micro-practices of social workers.

Another important point to consider is that staff members may also experience secondary trauma, be affected by events, and therefore require psychological support. Indeed, in the study conducted by Costelloe et al. (2020) with school personnel, participants mentioned experiencing emotional distress such as sadness, stress, and anxiety while providing support to children, and they

expressed the effort to appear strong. The words of one participant serve as an example of this situation: "I remember wanting to cry, but I couldn't cry because I didn't want to upset her. I had to go back to class right away, and my eyes felt like golf balls from holding back tears...". Similarly, in Lowton & Higginson's (2003) research with teachers about how they manage death in their classrooms, participants stated that they felt the need to be strong even though they were going through a distressing process themselves. In this regard, the support provided by the school psychosocial team to the staff is also crucial.

5.3. Prominent Practices and Roles of School Social Workers

5.3.1. As the coordinator of services: Case manager

Social workers play an active role in schools with their roles and functions such as case management, education, resource mediation, counseling, planning, research, and advocacy through preventive, educational, supportive, and rehabilitative efforts (Dupper, 2003). As case managers, they ensure the coordination of services from a single point by performing a series of tasks such as assessment, planning, organization, coordination, and support (Zastrow, 2015). This expedites the analysis of individual needs and the process of meeting them. Therefore, understanding the effects of the grieving process on the student, identifying their emotional, psychological, and social needs, assessing the strengths and weaknesses in the case, preparing a support plan, organizing family and community interventions, and monitoring intervention outcomes all highlight the significant role of the school social worker acting in the capacity of a case manager.

5.3.2. The multidimensional practices of social workers: Micro, mezzo, and macro-level applications

According to the ecological perspective, which forms the basis of social work practices, human development is not understood without examining the environment or context it is in (Bronfenbrenner & Morris, 1998). With this broad perspective, the principles of professional practice involve interventions at micro, mezzo, and macro levels. In other words, social workers assess and intervene at the individual, family, group, neighborhood, and community levels (Lynn et al., 2003). Therefore, in school settings as well, they focus on the interaction between child-family-school-community and engage in a series of professional activities to identify factors within these systems that negatively affect the child and work toward solutions (Higy et al., 2012).

If we follow the example given above, not comprehensively assessing this grieving child who experiences sleep disorders and academic performance decline in school, family, and peer environments will not provide an effective solution. Constable (2008) emphasized that the primary duty of school social workers is to conduct professional work with children and families. Addressing the effects of grief on individuals and meeting the basic needs of those experiencing loss are the main focus in individual and family-based practices within social work at the micro-level.

In the literature and practices, working with the family is one of the essential components in grief counseling (Worden, 2018). This is because adult behaviors

towards grieving children can further complicate their experiences. Receiving support from the closest environment to the child, which typically consists of parents or caregivers, is crucial (Trickey, 2010). In the example given above, there seems to be a lack of knowledge within the family about the impact of loss and grief on children and how to explain death. Therefore, the family can be provided with psychoeducation that includes general information about grief and insights into how a child experiences the grieving process and what can be helpful to them. Additionally, facilitating conversations among family members about their feelings related to the loss can be beneficial.

One of the most significant activities that social workers carry out in this context is home visits. Campbell and Mitchell (2007) emphasized the importance of using a strengthening approach by conducting home visits to empower families and help them overcome difficulties they face. This allows for the opportunity to observe families in their living environment and prepare more accurate assessments for effective intervention plans. The dynamics and quality of family, relatives, and close relationships are examined, social support mechanisms and stress factors are identified. The history of loss, reactions to the loss, how the loss is explained to the child, and the post-loss daily functioning of family members are investigated. The points where the child and the family are struggling are identified.

In working with children, play-based approaches are used to allow the child to express their emotions and thoughts in their own language (Landreth, 2002). As mentioned earlier, young children often have difficulty grasping the reality of death when faced with the loss of a beloved teacher or parent. They may frequently become confused about why the person died. At times, they may struggle with feelings of guilt, believing that their actions or thoughts contributed to the death (N. B. Webb, 2011). This is where approaching children with proven effective scientific methods can help them navigate this process more easily (Worden, 2018). These methods can include play therapy, art, writing, storytelling activities, and cognitive-behavioral therapy techniques. Children can use toy figures like ambulances, graves, sickbeds, and hospitals to access their inner worlds and regulate their emotions by expressing a range of feelings such as grief, fear, and guilt (Axline, 2019).

It is important to note that social workers need to have deep clinical knowledge in working with children and families and in dealing with grief to be able to carry out these tasks (Welbourne, 2012). For some studies, social workers possess knowledge and skills related to child development, relevant theories, and appropriate intervention methods (B. N. Webb, 2017)). In a study titled "The Importance of School Social Workers in Solving Child and Family-Centered Problems: Skills of Experts in Working with Children and Families" conducted by Özkan and Kılıç, 250 social workers in who participated in the research considered themselves quite competent in terms of clinical and macro-level skills (Özkan & Kılıç, 2014). On the other hand, literature also has other studies providing opposite results; school social workers have not had the opportunity to receive the necessary preparation or training to provide services to grieving students (Salscheider, 2016). In this regard, they have taken the initiative to conduct research independently, enrolled in elective courses, or participated in continuing

education programs (Quinn-Lee, 2009). These findings highlight the need for education and training that would equip social workers with the knowledge and skills to recognize, identify, assess, and intervene with grieving children.

Another level of intervention, known as the mezzo dimension, encompasses services directed towards larger communities and groups such as neighborhoods, extended families, and social groups, among others. Group interventions conducted by school social workers that include grieving children or families create a support system by making individuals feel that they are not alone (B. N. Webb, 2017). Group work provides an important opportunity for individuals who may not be able to discuss or share their emotions regarding grief. It allows individuals to express feelings they have been holding inside, perhaps unable to share with anyone, often accompanied by tears. Additionally, using play-based activities in groups created with children can help them express themselves more comfortably (N. B. Webb, 2011). As mentioned above, these group activities can also be educational. In such cases, it can help prevent parents from providing incorrect information to their children in situations involving loss or death, such as saying, 'Grandpa is in a long sleep,' and so on.

Furthermore, taking the lead in creating initiatives specific to the school (such as education, plans, projects, etc.) is also considered within the mezzo dimension (Costelloe et al., 2020). As mentioned earlier, collaborating with teachers, monitoring the child, and establishing a connection between the home and school are important tasks. It is also essential to educate other school staff (such as custodians, cooks, etc.). Negative statements that could be said to a grieving child can leave deep wounds. For example, if a staff member is unaware that the child has lost a parent and asks questions about them, it can be distressing for the child.

It is essential to provide peer support for grieving children. The school environment and friends should be prepared before the child returns to school (Holland, 2008). The expressions of bereaved individuals in Dimery & Templeton's (2021) research showed that sometimes peers did not understand grief and the associated sorrow: 'None of my friends... understood what I was going through. I felt 'different' at school.' Therefore, children should be encouraged to understand what grieving friends feel and experience on a cognitive level, fostering empathy and providing support to them (Rolls, 2009).

The macro dimension, which focuses on structural and societal factors, revolves around policy, management, education, planning, and research (Thompson, 2016). In this dimension, research, plans, and projects are undertaken to draw attention to the issues experienced by grieving children, and to propose solutions. Advocating for the voices of disadvantaged groups to be heard by policymakers is one of the focal points of social work professionals. Within this context, if we consider this dimension, it is necessary to review the services to be developed in the school system. In this regard, the literature and practices suggest that schools could serve as the primary level of mental health services.

Schools are recognized as the most crucial point in providing protective, preventive, and rehabilitative services for the emotional and behavioral problems of children and family members (Masia-Warner et al., 2005). The mental health

needs of children and families should be addressed collaboratively by educational institutions, mental health agencies, and public health institutions (Weist et al., 2006). While schools are not directly involved in healthcare, it is acknowledged that school personnel dealing with mental health and psychosocial concerns can contribute to the well-being of children, families, schools, and communities (Adelman & Taylor, 1999). Therefore, addressing the challenges of grief and providing early intervention for children and families struggling with these issues can be accomplished in the school environment before problems become too complicated.

Grieving children often experience some level of depression and anxiety initially (Quinn-Lee, 2014). While these feelings are normal, they can persist and escalate into more serious mental health issues. Depression, low self-esteem, and behavioral problems are common mental health issues that school social workers frequently encounter in students. If school social workers can work with grieving children and adolescents, they can help reduce symptoms of depression and anxiety, improve students' academic functioning, and enhance their emotional well-being (Salscheider, 2016). The school social worker is a safe space that students can access whenever they feel the need for support (Salscheider, 2016). In this regard, school social workers with clinical training need to be knowledgeable about differentiating between normal and abnormal grief symptoms, which paves the way for appropriate intervention delivery (Quinn-Lee, 2014).

In some cases, grief can escalate into a situation (like suicide, depression) requiring the intervention of disciplines such as psychiatry. In such situations, schools play a crucial role in early detection of these and similar issues and referring them to relevant community organizations (Adelman and Taylor, 1999), and school social workers stand out in their roles as connectors and referral agents (Dupper, 2003). Suicide prevention and collaborating with mental health and social service organizations are among the fundamental activities of school social work (Brener et al., 2007). At this point, it's worth mentioning the role of the social worker as a case manager again. Let's say a grieving child needs psychiatric consultation. In the role of a case manager, the social worker becomes the practitioner and coordinator of multifaceted efforts involving various disciplines (psychiatrists, teachers, school administrators, etc.). This includes identifying the problem, assessing it, preparing an intervention plan, determining resources for a solution, and evaluating the effectiveness of the intervention in a process that encompasses these aspects.

Another point to highlight at the macro level, as emphasized in this study, is that children's grief can often go unnoticed, not receive enough attention, or be overlooked. In this context, school social workers can serve as advocates for children's voices. Social workers who embrace the principles of children's rights and social justice act as advocates for the rights of individuals who may have fallen into disadvantaged positions for any reason (NASW, 2012). Therefore, it should be emphasized that grieving is also a right, and that grieving children should not be forgotten. Conducting awareness-raising campaigns in society using the media,

publications, and emerging social media platforms can be an important activity for social workers in this regard.

5.4. The need for more number and variety of scientific studies

Conducting grief research is challenging. There are various difficulties for both researchers and participants. Researchers may encounter resistance from participants (Abdelnoor & Hollins, 2004). People may find it difficult to talk about their grief, share memories they have kept buried, or may not want to remember. Studying grief reactions during childhood also presents several challenges and limitations. Obtaining direct information from children and measuring their attitudes can be challenging due to their limited verbal expressions. Researchers may also make mistakes or overlook important aspects in this regard. Silverman and Worden (1993) have reported shortcomings such as excessive focus on pathology, lack of controls, and measuring post-death outcomes too soon. Understanding the nature of children and grief well is essential for designing research accordingly.

Costelloe et al. (2020) noted that research on supporting grieving children in schools is limited, and these studies often focus on school staff's attitudes towards grief, school policies related to grief, training, and similar areas. It is quite remarkable that in their study conducted in 2020, they mentioned that there were only two studies examining teachers' responses to grieving children in the UK as of that date.

6. Conclusion

This study aims to emphasize the importance of recognizing, acknowledging, and addressing grieving children, and highlights the role of schools and school social workers in this context. The results indicate that more consideration should be given to the concepts of loss and grief, the losses experienced by children should be recognized, and the pain of grieving children should be understood and acknowledged.

Another significant outcome is the role of schools in helping grieving children. Schools are one of the most crucial social institutions in reaching out to children and families. These institutions can provide primary mental health services, which can contribute to a preventative and protective approach, allowing children's issues to be resolved before they become more complicated. Therefore, the importance of preparing schools to assist grieving children becomes evident. To achieve this, it is essential to ensure the collaboration of a well-defined school psychosocial team working in conjunction with other school staff members (teachers, school administrators, etc.).

The multiple roles of school social workers, who are considered significant professionals in working with children and families, should be well understood, starting with the child, and extending to family-school-community-focused interventions. School social workers engage in protective, preventative, educational, supportive, and rehabilitative activities through roles and functions such as case management, education, resource mediation, counseling, planning, research, and advocacy. In addition to micro and mezzo-level interventions, their

macro-level activities contribute to raising awareness in the community to ensure that grieving children are not forgotten. It is crucial to expand and promote these efforts. Furthermore, school social workers enhancing their knowledge and skills in grief-related subjects through in-service training and certification programs can improve the quality of their services.

Lastly, educating teachers, other school personnel, and parents about grief-related topics is essential within the scope of proactive initiatives. Including content related to loss, death, and grief in curriculum materials is also important in preparation efforts. Moreover, conducting a greater variety and number of high-quality scientific studies will contribute to the literature and pave the way for evidence-based practices.

7. Future Directions

Grief and loss are sensitive and challenging topics. In the literature, it is evident that there are fewer studies in the field, compared to other areas of social sciences. Especially, there is a need for more research on how to assist grieving children through schools. Existing studies tend to focus on support mechanisms within schools and teachers' experiences. There is a need for in-depth research on how the support provided by schools is perceived by children and whether it is effective. This study aims to draw attention to the subject and raise awareness about the importance of schools being prepared for various forms of loss that all countries may encounter at any time.

Genişletilmiş Özet

1. Giriş

Çocuklar ve ergenler hayatları boyunca çeşitli kayıp ve sarsıcı değişikliklerle karşılaşır. Bunlardan bir tanesi kaçınılmaz ve evrensel bir olgu olan ölümdür. Bunun dışında doğal afetler, okulda bir kriz durumu, ebeveynin boşanması, okul değişikliği, taşınma, evcil bir hayvanın ölümü gibi durumlar da çocuklarda ve yetişkinlerde derin bir keder ve üzüntüye yol açan kayıplardır (Favazza ve Munson, 2010; Pomeroy ve Garcia, 2011). Kaybı takip eden yas, bir reaksiyon olarak doğal, gerekli ve varoluşun doğal bir parçasıdır (Viorst, 1986). İnsanlar yakından bağlı oldukları bir şeyi ya da birini kaybettiklerinde yas tutarlar. Yas, kendi akışında ilerler ve hemen müdahale edilip iyileştirilmesi gereken bir süreç değildir. Ancak patolojik bir hal aldığına ve bireyin hayatını olumsuz etkilemeye başladığında profesyonel yardım gerekir.

Kayıp ve ölüm dünyanın birçok yerinde çeşitli halleriyle insanların karşılaştığı bir olgudur. Özellikle kitle ölümlerine sebep olacak kasırga, deprem, sel felaketleri, savaşlar, terör saldırıları, vb. olaylar insanlarda büyük kayıplara yol açmaktadır. Dünya son yıllarda özellikle Suriye ve Ukranya başta olmak üzere birçok ülkede meydana gelen savaşlara ve bu savaşların yol açtığı kitlesel ölümlere, göçlere tanık olmakta. Bu noktada bilmedikleri bir ülkeye gelen çeşitli kayıp türlerini yaşamış bir çocuk için bu belirsiz ve güvensiz ortamda onlara kucak açan en önemli kurum okullar olmaktadır. Çünkü her koşulda çocukların okullarına, eğitimlerine devam etmeleri en önemli haklarından. Ayrıca çocukların hayatlarına devam edebilmeleri, rutinlerine yeniden dönmeleri için açık havada ya da çadır kentlerde dahi olsa okul çatısı kurulmaktadır.

Konuyla ilgili Türkiye'den bir örnek daha verilecektir. 6 Şubat 2023'te tarihin en büyük felaketlerinden biri olan Türkiye'de 50 bin 783, Suriye'de ise 8 bin 476 insanın ölümüne neden olan Şanlıurfa merkezli bir deprem meydana gelmiştir. Kaybın büyüklüğü ülke çapında yas yaşatmıştır. Ülkedeki hemen herkes yas tepkileri göstermiş derin bir kedere boğulmuştur. Ama tabii ki en büyük acıyı neredeyse tüm şehirleri yıkılmış, yok olmuş depremden etkilenen bireyler yaşamıştır. Şehirleri bu haldeyken mevcut yerlerinde barınma ve temel gereksinimleri karşılanamayan yüzbinlerce insan başka bölgelerdeki evlere, öğrenci yurtlarına, vb. yerleştirilmiştir. Bu noktada çocuklar yine birçok kaybın ortasında kalmışlardır. Yeni bir çevreye ve yaşama alışırken hızla yerleştirildikleri okullar yine onların sığınağı olmuştur. Peki okullar, okul personeli çoklu kayıp yaşamış bu çocuklara destek sunmada ne kadar hazırды?

Bu ve benzeri sorular birçok ülkede sorulmaktadır. Üstelik başta da belirtildiği gibi bir çocuğun yas tutması için örnekleri verilen bu büyük felaketlerin olması da gerekmez. Evcil bir hayvanın ölümü, ebeveynin boşanması, okul değişikliği, bir öğretmen değişikliği ya da ölümü vb. yas tepkilerine neden olan kayıplardır. Örnekleri bu felaketler üzerinden vermedeki amaç; 21. yüzyılda dünya çapında sayı, sıklık ve karmaşıklık açısından artacağı öngörülen afetlere yönelik de dikkat çekmektir. Çünkü bu felaketlerden en çok etkilenenler yine çocuklardır. Ve okullar çocukların yaralarını iyileştirme potansiyeline sahip yerler olarak dizayn edilmelidirler.

Bu noktada bu çalışmada özellikle okul sosyal hizmet uygulamaları ışığında yas tutan çocuklara okul aracılığıyla nasıl yardımcı olunacağı literatür ve uygulamalar ışığında eksik ve güçlü yönleriyle tartışılmaktadır. Okul kanalıyla çocuk ve ailelerle çalışmada önemli profesyoneller olarak görülen okul sosyal hizmet uzmanlarının (Gerrard, 2008) yas yaşayan bir çocuğa, aileye yönelik müdahalelerinin önemine dikkat çekilmektedir. Okullarda profesyonel bir ekip anlayışıyla (okul danışmanları, okul sosyal hizmet uzmanları, okul psikologları, vb.) hizmet sunmanın vurgulandığı bu çalışmada; sorunlara çok boyutlu bakan okul sosyal hizmet uzmanlarının neler yapabileceğine odaklanılmaktadır. Okul sosyal hizmet uzmanlarını okuldaki diğer profesyonellerden ayıran en önemli nokta da bu kısımdır. Sistem ve ekolojik bakış açılarını benimseyen sosyal hizmet uzmanları, okul ortamında bir sorun yaşayan öğrenciyle çalışırken sadece o bireye odaklanmaz. Öğrencinin etrafını saran tüm sistemler, uzmanın müdahale alanına girer. Böylece birey, aile, grup, toplum düzeylerinde müdahaleler gerçekleştirerek kapsamlı bir çalışma yapmış olur (Walker, 2003).

2. Yasın Çocuklar Üzerindeki Etkisi

Yetişkinlerin bile uygun kelime bulmakta zorlandığı kayıp gibi yoğun yüklü duygusal bir acıyı çocukların kaldırabilmesi oldukça güçtür. Yaş dönemlerine ve kişilik özelliklerine göre ölüme verdikleri tepkiler değişebilir ve ancak ergenlik dönemiyle beraber ölümün temel kavramlarını anlamaya başlarlar (Massat et al., 2008). Ölen kişiyle yakınlıkları ne kadar fazlaysa bundan etkilenme oranları daha fazla olur (Balk et al., 2011). Bu nedenle ebeveyn ölümü, kardeş ölümü, dede, nine ölümü çocuk için daha sarsıcıdır. Ölümün ani, beklenmedik, beklenen ya da travmatik olması da çocukların verdikleri tepkileri değiştirebilir (Cohen ve Mannarino, 2011). Normal bir durum karşısında dahi duygu ve düşüncelerini ifade edebilecek kelimelerden yoksun olan çocukların ölüm/kayıp karşısındaki bu tepkilerini anlamak zordur. Çünkü henüz soyut kavramları anlayabilecek yeterli bilişsel seviyede değildirler.

Bu nedenle kayıp hakkında konuşmak yerine davranışlarıyla, oyunlarıyla duygularını aktarmaya çalışırlar (Axline, 2019). Bazen üzülmemiş gibi görünmeleri, oyun oynamaya devam etmeleri bu kayıptan etkilenmedikleri şeklinde yorumlanabilir. Bu tepkiler onların kaybı umursamadığı ya da üzülmediği anlamına gelmez. Sadece kendilerini ifade edecek becerileri yoktur. Kimi zamanda içlerinde yaşadıkları, çözemedikleri bu sorunlarını hırçınlaşma, şiddet gösterme, okuldan kaçma, derslere odaklanamama, uyku problemleri, içe kapanma gibi olumsuz davranışlarıyla ya da fiziksel birtakım şikayetlerle (mide ağrısı, baş ağrısı, vb.) açığa çıkarırlar (Pomeroy ve Garcia, 2011). Yani bir nevi onlara kulak verilmesi için yardım çağrısında bulunurlar. İşte bu noktada okullar, zorlu bir yaşam olayı olan kayıp sonrası çocukları takip etmede ve onlara yardımcı olmada en önemli toplumsal kurum olarak karşımıza çıkmaktadır (Holland, 2008). Çünkü, çocuklar zamanlarının büyük bir bölümünü okulda geçirirler, bu nedenle okul güvenli bir sığınak ve hatta güvenli bir 'ikinci aile' olma potansiyeline sahiptir (Lowton ve Higginson, 2003).

3. Çocuklara Ulaşmada Okulların Rolü

Yas tutan çocuklar için okula dönüş önemli bir olaydır (Reid, 2002). Ancak “unutulmuş yas tutanlar” diye adlandırılan çocukların yas tepkileri çoğu zaman anlaşılmamaktadır. Holland (2001), yas sürecinden sonra okula dönen yas tutan bir çocuğun genellikle zorluklarla karşılaştığını keşfetmiştir. Öğrenciler, yas sonrası okulların kendilerine çok az yardım ve anlayış sunduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca kendilerini görmezden gelinmiş, yalnız, utanmış, belirsiz ve farklı hissettiklerini bildirmişlerdir.

Öğrencilerin yaşadıkları bu sorunları en yakından gözlemleyen meslek grubu öğretmenlerdir. Çoğu eğitimci çocukların yas tepkilerini akademik performans ve davranışlarındaki değişikliklerden anlamaktadır (Papadatou et al., 2002). Öğretmenler, yas tutan öğrencileri desteklemedeki rollerinin önemli olduğunu düşünseler de onlara nasıl yardımcı olacakları noktasında kendilerini yeterince hazırlıklı ve eğitilmiş hissetmemektedirler (Lowton ve Higginson, 2003). Konuyla ilgili yapılan bir çalışmada öğretmenlerin çoğunluğu (%70) yas tutan öğrencilerin okullarda göz ardı edildiğini belirtmiştir. Katılımcıların yarısından fazlası yas tutan öğrencilerle çalışmada yeterli bilgi, beceriye sahip olmadıklarını belirterek; bu öğrencilere yardım etmenin öğretmenin görevi olmadığını ifade etmişlerdir (Dyregrov et al., 2013) Bu noktada alan yazın ve uygulamalara bakıldığında yas tutan çocuklara, ailelerine ve okul personeline yardımcı olmada okul sosyal hizmet uzmanlarının kritik rollerine işaret edilmektedir (Openshaw, 2008).

4. Yas Tutan Çocuğa Yönelik Okul Sosyal Hizmet Müdahalesi

Okul sosyal hizmet uzmanları, çocukları etkileyebilecek her türlü risk faktörünü tanımlayarak birey, aile, arkadaş, mahalle, toplum düzeyinde müdahaleler gerçekleştirir (Newsome et al., 2008). Öğrenci ve ailelerin sorunlarına yönelik okul-ev arasında bağlantı kurucu ve psikoterapist rolleriyle çalışmalarını sürdürür (Wang, 2003). Birey, aile ve grup danışmanlıkları, ebeveyn eğitimi ve desteği, krize müdahale, beceri eğitimi, çocuk ve ailelerin savunuculuğunu yapma, onları toplum kaynaklarına yönlendirme gibi birçok faaliyet alanı vardır (Allen-Meares et al., 2014)

Dolayısıyla okul sosyal hizmet uzmanlarının yas tutan öğrencilerle çalışarak onların sosyal-duygusal iyilik hallerini iyileştirmedeki rolleri de paha biçilmezdir (Salscheider, 2016). Yapılan çalışmalarda ölüm ve çeşitli türde başka kayıp (taşınma, ebeveynlerin boşanması, vb.) yaşayan öğrencilerin oranının yüksek olduğu ve bu durumun okul sosyal hizmet uzmanlarının sık sık yas tutan öğrencilerle çalışmalarına yol açtığı görülmüştür (Salscheider, 2016).

Yas tutan çocuklarla yapılan müdahaleler arasında bireysel ve aile danışmanlığı, akran destek grupları (Worden, 1996), kriz müdahalesi ve kaynaklara yönlendirme (Pomeroy ve Garcia, 2011) yer almaktadır. Müdahale, yasin çeşitli görevlerini kolaylaştırarak öğrencilerin duygularını sağlıklı bir şekilde ifade edebilecekleri, korkularını ve endişelerini paylaşabilecekleri, sorularına cevap bulacakları ve kayıpla ilgili yanlış anlamalarını düzeltebilecekleri bir ortam sağlar (Worden, 1996). Müdahale için yapılan faaliyetler arasında sanat, yazma etkinlikleri, anı kitabı oluşturma, hikâye anlatma etkinlikleri ve oyunlar bulunur (Pomeroy ve Garcia, 2011). Quinn-Lee'nin (2014) yas ve kayıp ile ilişkili okul sosyal hizmet

pratiğini keşfetmeyi amaçladığı araştırmasında katılımcılar, bireysel, grup ve aile danışmanlığı, psiko-eğitim, kitap terapisi, oyun terapisi, sanat terapisi ve savunuculuk yoluyla yas tutan öğrencilere hizmetler sunduklarını bildirmişlerdir.

Yas tutan çocukları desteklemenin en iyi yolu, onlara en yakın yetişkinlerle iş birliği yapmaktır (Massat et al., 2008). Etkili müdahaleler, öğrencinin ebeveynlerini veya bakım verenlerini de kapsamalıdır. Bu boyut, mesleki odağı aile temelli çalışmalar yapmak olan sosyal hizmeti ön plana çıkarmaktadır. Okul sosyal hizmet uzmanı, ebeveynlerin veya bakım verenlerin; çocuğun duygusal acısını, ihtiyaçlarını anlamalarına; gerekli hizmetlere erişmelerine yardımcı olmaktadır (Pomeroy ve Garcia, 2011). Uzmanlar, ebeveynlere çocuklarının kaybı nasıl deneyimlediğini anlamada, çocuklarıyla kayıp hakkında uygun iletişim kurmada ve aile üyelerinin stres altında sağlıklı işlevlerini teşvik etmede yardımcı olabilir. Çocuğun bu durumla nasıl başa çıktığını ve okula geri döndüğünde ona neyin yardımcı olacağını öğrenmek için aile ile yakın ilişki önemlidir. Okulda veya evde herhangi bir sorunla ilgili erken uyarı almak için bu irtibat sürdürülmelidir (Holland, 2008). Bu noktada okul sosyal hizmet uzmanları aile ve okul arasında köprü vazifesi görmektedir (Huxtable, 2013).

Okul sosyal hizmet uzmanlarının sorunlara çok boyutlu bakış açısı doğrultusunda; yapılan müdahaleler, öğretmenlerin, okul personelinin ve arkadaşlarının da çocuğun yas sürecini anlamalarına yardımcı olmayı içermelidir (Holland, 2008). Öğrenciler genellikle bir kayıp sonrasında akademik zorluklar yaşayabilir ve okul sosyal hizmet uzmanı, bu noktada öğrenciyle öğretmen arasında aracı rolü oynayabilir. Öğrencinin stresi nedeniyle akademik talepler aşırı yük oluşturabilir ve okul sosyal hizmet uzmanı, öğrenci ve öğretmenlerle iş birliği yaparak iş yüklerini müzakere edebilir. Birtakım konularda çocuğa esneklik tanınabilir. Örneğin; bazı kayıp yaşayan çocuklar ebeveynlerine de bir şey olacağı kaygısını taşıdığı için; eğer isterlerse onların eve telefon etmesine, derste bunaldıklarında biraz dışarı çıkmalarına izin verilmelidir. Sınıf arkadaşlarını öğrencinin okula dönüşü için hazırlamak, ona uygun şekilde yaklaşımlarını sağlamak için rehberlik etmek de önemlidir.

5. Tartışma

Alan yazın ve uygulamalara bakıldığında çocukların yasını anlamının ve onlara bu konuda destek sağlamanın önemi ortaya çıkmaktadır. Bu desteği sağlamada okulların önemli rol oynadığı vurgulanmaktadır. Çünkü okul, çocukların en çok vakit geçirdikleri ve aile ortamından sonra fiziksel, duygusal, sosyal ve bilişsel takiplerinin yapıldığı en önemli kurumdur. Bir çocuğun akademik başarısındaki düşüş, derste uyuklama, okuldan kaçma, okul devamsızlığı, vb. davranışlarının ardındaki sorunları tespit etmede okullar eşsiz konumdadır. Bu sorunların ardından bazen yas teması çıkabilir. Yukarıda belirtildiği gibi sözel yeteneği henüz gelişmemiş olan çocuk farklı yöntemlerle yas (sessiz kalma, ağlama, sorun çıkarma, vb.) tepkisini ortaya koymaktadır.

Bu noktada yaşla ilgili genel bir kuraldan bahsetmek gerekir. Bir kayıp karşısında yaşanan yas tepkileri parmak izlerimiz kadar eşsizdir (Vamık & Zintl, 2017). Dolayısıyla yas tutmanın tek bir biçimi yoktur ve çocukların yas tutma biçimlerinin her birinde farklı olduğunu bilmek çok önemlidir. Okul personelinin bu konuda

bilinçli olması gerekir. Bu konu bizi tekrar yas konusunda okullardaki hazırlık çalışmalarına götürmektedir. Eğitimciler ve okuldaki diğer profesyoneller kayıp ve yas konusuyla ilgili ne kadar bilgi ve beceriye sahiptirler?

5.1. Kayıp ve Yas Eğitimi

Konuyla ilgili önemli yazarlardan biri olan Holland (2008) okulda yas konusunda yürütülen çalışmaların iki boyutta ilerlediğini belirtmektedir: proaktif ve reaktif. Proaktif boyut, okul personeline yas eğitimi verilmesi suretiyle hazırlık çalışmalarını içerir. Reaktif çalışmalar ise kaybın ardından verilen desteği ve diğer kurumlara yönlendirme işlemlerini kapsar. Eğitim ve hazırlık çalışmalarının önemi aşıkarken ne yazık ki reaktif yaklaşımlara eğilimin daha fazla olduğu (Holland & Wilkinson, 2015) ve eğitime olan ihtiyacın sürekli bildirildiği görülmektedir (Holland, 2008). Costelloe et al (2020) okul personelinin çocukların yaslarını nasıl anladığı ve desteklediği üzerine yaptığı çalışmasında katılımcıların eğitim ve desteğe ihtiyacı olduğunu saptamıştır. Koller ve Bertel (2006) birçok öğretmenin ve okul sisteminin gençlerin ihtiyaçlarını karşılama ve sorunlarıyla baş etmede yeteri kadar donanımlı olmadıklarını iddia etmekte diler.

Eğitimin önemi kayıp öncesi ve sonrası her iki durumda da önemlidir. Bir çocuğun kayıp karşısında vereceği tepkiler ve bu tepkilere okul personelinin nasıl yaklaşması gerektiğiyle ilgili ön bilgiye sahip olmak duruma hazırlıklı olunduğu anlamına gelir. Bu bilgi ve beceriler kayıp sonrası dönemde de yarar sağlar. Çünkü bilgi temelinde, farkındalıkla, empatik bir şekilde hareket edilmesini sağlar. Çok basit bir örnek verilecek olursa; yukarıda sayılan kayıp çeşitleriyle ilgili okul personeli bilgi sahibi mi? Eğer bu personel bir taşınmanın ya da ebeveyn boşanmasının çocuklarda yas tepkisiyle sonuçlanabileceğini bilmiyorsa; konuyu önemsemeyebilir ya da yanlış söylemlerde bulunabilir. Bu nedenle kayıp, ölüm, yas konusuyla ilgili zengin ve nitelikli bilgilere sahip olmak önemlidir. Bir başka örnek: çocukların sözel ifadelerinin kısıtlı olduğunu gözden kaçıran ve kaybı konusunda çocuğu konuşmaya zorlayan bir okul personeli çocuğa yarardan ziyade zarar verebilir. Sonuç olarak okul personeline verilen eğitimler sayesinde yanlış tutumlar önlenebilir ve çocukların yaşadığı yas ve kayıplarla daha etkili bir şekilde başa çıkmalarına yardımcı olunabilir. Çocukların yas yaşarken olumsuz davranışlar sergilemesinin önüne geçilebilir böylelikle daha sağlıklı ve empatik bir ortamda çocukların duygusal iyilikleri sağlanabilir.

Eğitim başlığı altında karşımıza yine okul sosyal hizmet uzmanlarının koruyucu-önleyici faaliyetler kapsamında gerçekleştirdikleri eğitici rolleri çıkmaktadır (Huxtable, 2013). Uzmanlar konuyla ilgili eğitim ve seminerler düzenleyebileceği gibi; ayrıca bireysel görüşmeler ve grup çalışmalarıyla da bilgilendirme sağlayabilir. Bu noktada hizmetleri sunmada organizasyon ve iş birliği için profesyonel bir ekip çalışmasına dikkat çekmek gerekir.

5.2. Okul psikososyal destek ekibi

Dünyadaki çeşitli uygulamalara ve alan yazına bakıldığında; okul ortamında çocuklara ve ailelere okul sosyal hizmet uzmanları, okul psikologları, okul danışmanları ve okul hemşireleri gibi profesyonel bir ekibin hizmet sunduğu görülmektedir (Tracy et al., 2006). Her bir profesyonel kendi mesleki sınırları içerisinde çalışmaktadır. Çocukları birçok boyutuyla değerlendirme, psikometrik

test yapma, uygun eğitim programlarına yönlendirme okul psikologlarının görevi iken (Agresta, 2004); kariyer planlama, akademik başarıyı yükseltme, bireysel çalışma planı oluşturma, program geliştirme okul danışmanının görevi olarak açıklanmaktadır (Tracy et al., 2006). Okul sosyal hizmet uzmanlarının görevleri ise krize müdahale, vaka yöneticisi olarak çalışma, danışmanlık yapma, bireysel, ailesel, okul ve toplum odaklı faktörleri belirleme ve müdahale etme, vb. şeklinde tanımlanmıştır (Tracy et al., 2006).

Bu ekip, okuldaki diğer personelle beraber (öğretmen, okul yöneticileri, vb.), çocukları korumada, sorunları erken tespit, sorunlar oluşmadan müdahale etmede önem arz etmektedir. Örneğin; dedesi ölen bir çocuğa ebeveynin “o artık uzun bir uykuya daldı” şeklindeki açıklamasından sonra uyumaktan korktuğu için (ölümü uyku şeklinde kavramsallaştırma) geceleri uyuyamayan ve derste uyuklayan 7 yaşındaki bir çocuğun bu sorunlarının ilk sinyallerini sınıf ortamında öğretmen tespit edebilir. Öğretmen, başta söylediğimiz kayıp ve yas tepkileriyle ilgili önceden eğitim almışsa sorunlara dair göstergeleri yakalaması daha olasıdır. Eğer iyi işleyen bir okul ruh sağlığı mekanizması söz konusuysa öğretmen bu durumda kime başvurması gerektiğiyle ilgili bilgi sahibi demektir. Sonrasında devreye okul psikososyal destek ekibi girer ve öğretmenle iş birliği halinde sorunla ilgili görünenin arkasındaki sebepleri araştırır. Ne yazık ki bazen çocuğun yaşadığı kaybın okula bildirilmediği, okulun bundan haberdar olmadığı durumlara rastlanmaktadır (Holland, 2008). İşte bu durumda okul sosyal hizmet uzmanlarının okul ve aile arasında bağlantıyı sağlayıcı görevleri devreye girer. Aşağıda sosyal hizmet uzmanlarının mikro uygulamaları başlığında bunun detayları verilecektir.

Bir diğer konu personelinde ikincil bir travma yaşayabileceği, olaylardan etkilenebileceği dolayısıyla bir psikolojik desteğe ihtiyaç duyacağı unutulmamalıdır. Nitekim Costelloe et al (2020) 'nin okul personeliyle yapmış olduğu çalışmada katılımcılar, çocuklara destek verirken üzüntü, stres, endişe gibi duygusal sıkıntılar yaşadıklarını ve güçlü olma çabasında olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan birinin şu sözleri bu duruma örnektir: “Ağlamak istediğimi hatırlıyorum ama onu üzmem istemediğim için ağlayamıyordum. Hemen sınıfa geri dönmek zorundaydım ve gözlerim ağlamaktan golf topları gibi olmuştu...”. Benzer şekilde Lowton & Higginson (2003)'ün sınıflarında ölümü nasıl yönettikleriyle ilgili öğretmenlerle yaptıkları araştırmalarında; katılımcılar kendileri de sıkıntılı bir süreç yaşıyor olsalar bile güçlü olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bu noktada da yine okul psikososyal ekibin, personele yönelik desteği önem arz etmektedir.

5.3. Okul sosyal hizmet uzmanlarının öne çıkan uygulamaları ve rolleri

5.3.1. Hizmetlerin koordinasyonunu sağlayan bir rol olarak: Vaka yöneticisi

Sosyal hizmet uzmanları destekleyici, eğitici, koruyucu- önleyici ve rehabilite edici çalışmalarıyla; eğitim, danışmanlık, araştırma, planlama, savunuculuk, vaka yönetimi, kaynak arabuluculuğu gibi rol ve fonksiyonlarıyla okullarda etkili uygulamalar gerçekleştirmektedirler (Dupper, 2003). Bir vaka yöneticisi olarak; değerlendirme, planlama, organize etme, koordinasyon ve destek sağlama, izleme gibi bir dizi görevi yerine getirerek hizmetlerin tek bir yerden koordinasyonu

sağlanmaktadır (Zastrow, 2015). Bu durum da bireyin ihtiyaçlarının analizini ve karşılanması sürecini hızlandırmaktadır. Bu nedenle yas sürecinin öğrenci üzerindeki etkilerini anlamak, bu öğrencinin duygusal, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını belirlemek, vakadaki güçlü ve zayıf noktaları belirlemek, destek planı hazırlamak, aile, toplum çalışmalarını organize etmek ve müdahale sonuçlarını izlemek vaka yöneticisi rolüyle hareket eden okul sosyal hizmet uzmanının önemli bir rolünü açıklamaktadır.

5.3.2. Sosyal hizmet uzmanlarının çok boyutlu uygulamaları: Mikro, mezzo, makro düzeyinde uygulamalar

Sosyal hizmet uygulamalarına temel oluşturan ekolojik bakış açısına göre, birey ve bireyin sorunları içerisinde bulunduğu ortam ya da bağlamı incelemeksizin anlaşılmemektedir (Bronfenbrenner & Morris, 1998). Bu geniş perspektifle mesleki çalışma prensipleri mikro-mezzo-makro boyutlarda müdahaleyi içerir. Yani sosyal hizmet uzmanları, bireyden başlayarak aile, grup, mahalle ve toplum odaklarında değerlendirme ve müdahale sunarlar (Lynn et al., 2003). Dolayısıyla okul ortamlarında da çocuk-aile-okul-toplum etkileşimine odaklanır ve bu sistemlerde ortaya çıkan çocuğu olumsuz etkileyen faktörleri tespit ederek çözüm için bir dizi mesleki faaliyette bulunurlar (Higy et al., 2012).

Yukarıda verilen örnek üzerinden gidilecek olunursa; uyku bozukluğu ve akademik performans düşüklüğü yaşayan yas tutan bu çocuğu okul, aile, arkadaş ortamlarında bütüncül olarak değerlendirmemek etkili bir çözüm sağlamayacaktır. Constable (2008), okul sosyal hizmet uzmanlarının çocuk ve ailelerle mesleki çalışmalar yürütmelerini birincil görevleri olarak tanımlamıştır. Sosyal hizmetin mikro düzeyde faaliyetlerini içeren birey ve aile temelli uygulamalarda yasin birey üzerindeki etkilerini ele almak ve kaybı yaşayan insanların temel ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olmak ana odaktır.

Alan yazın ve uygulamalara bakıldığında yas danışmanlığında aileyle çalışmak sürecin en önemli parçalarından birisidir (Worden, 2018) . Çünkü yas tutan çocuklara yönelik yetişkin davranışları çocukların bu deneyimlerini daha da zorlaştırabilmektedir. Çocuk için en yakın çevresini oluşturan ebeveyn ya da bakım verenin desteğini almak çok önemlidir (Trickey, 2010). Yukarıda verilen örnekte de ailede kayıp ve yasin çocuklar üzerindeki etkisi ve ölümün nasıl anlatılacağına dair bir bilgi eksikliği olduğu açıktır. Dolayısıyla aileye yas hakkında genel bilgiler ile bir çocuğun yas sürecini nasıl yaşadığı ve ona neyin yardımcı olacağı konusunda bilgiler içeren bir psikoeğitim verilebilir. Ayrıca aile üyelerinin birbirleriyle kayba dair hissettikleri üzerinde konuşmaları sağlanabilir.

Sosyal hizmet uzmanlarının bu kapsamda gerçekleştirdiği en önemli faaliyetlerden bir tanesi ev ziyaretleridir. Campbell ve Mitchell (2007) ailenin karşılaştığı güçlükleri tespit etmek ve onları güçlendirmek için ev ziyaretlerinin önemine dikkat çekmiştir. Böylece, aileler yaşadıkları ortamda analiz edilerek daha başarılı değerlendirme ve müdahaleler gerçekleştirilebilir. Aile, akraba ve yakın ilişkilerinin dinamiği ve niteliği incelenir, sosyal destek mekanizmaları ve stres faktörleri belirlenir. Kayıp öyküsü, kayba verilen tepkiler, kaybın çocuğa nasıl anlatıldığı, aile üyelerinin kayıp sonrası günlük yaşam işlevselliği araştırılır. Çocuğun ve ailenin zorlandığı noktalar tespit edilir.

Çocukla yapılacak çalışmalarda da oyun temelli yaklaşımlar kullanılarak çocuğun kendi diliyle duygu, düşüncelerini ifade etmesine olanak sağlanır (Landreth, 2002). Daha önce de belirtildiği gibi küçük çocuklar, sevdikleri bir öğretmenin ya da ebeveynin kaybıyla karşılaştığında, ölümün gerçekliğini kavramakta güçlük çekerler. Çoğu zaman kişinin neden öldüğü konusunda kafaları karışır. Bazen eylemlerinin veya düşüncelerinin ölüme katkıda bulunduğu inanarak suçluluk duygusuyla mücadele edebilirler (N. B. Webb, 2011). İşte bu noktada etkililiği kanıtlanmış bilimsel yöntemlerle çocuklara yaklaşırsa bu süreci daha kolay atlatalmaları sağlanır (Worden, 2018). Bu yöntemler oyun terapisi, sanat, yazma, hikâye anlatma etkinlikleri ile bilişsel davranışçı terapi teknikleri olabilir. Çocuklar, ambulans, mezar, hasta yatağı, hastane gibi oyuncak figürlerini kullanarak iç dünyalarını açabilir ve üzüntü, korku, suçluluk gibi bir dizi duygusunu açığa çıkararak duygularını düzenleyebilir (Axline, 2019).

Sosyal hizmet uzmanlarının bu çalışmaları yerine getirebilmeleri için çocuk ve aileyle çalışma noktasında ve yas konusunda derin klinik bilgilere sahip olmalarının gerekliliğini de söylemek gerekir (Welbourne, 2012). Sosyal hizmet uzmanları, çocuk gelişimi, bununla ilgili teoriler ve çocuğa uygun müdahale yöntemleriyle ilgili bilgi ve beceriye sahiptir (B. N. Webb, 2017). Özkan ve Kılıç'ın "çocuk ve aile odaklı sorunların çözümünde okul sosyal hizmet uzmanlarının önemi: Uzmanların çocuk ve ailelerle çalışmada sahip olduğu beceriler" başlıklı araştırmasına katılan 250 sosyal hizmet uzmanı, klinik ve makro beceriler anlamında kendilerini oldukça yeterli görmüşlerdir (Özkan & Kılıç, 2014).

Diğer taraftan alan yazındaki çalışmaların sonuçlarına göre; okul sosyal hizmet uzmanları, yas tutan öğrencilere hizmet sunmak için eğitim ve hazırlığa ihtiyaç duymaktadır (Salscheider, 2016). Bu konuda aldıkları eğitimleri de kendi kendilerine araştırma yaparak ya da seçmeli ders alarak, sürekli eğitim programlarına katılarak elde ettiklerini belirtmişlerdir (Quinn-Lee, 2009). Bu sonuçlar, yas tutan çocuğu tespit etme, görebilme, değerlendirebilme ve müdahale etmede sosyal hizmet uzmanlarının daha fazla sayıda ve nitelikte eğitime olan ihtiyaçlarını göstermektedir.

Bir başka müdahale düzeyi olarak mezzo boyut, daha geniş gruplara ve topluluklara (akraba, mahalle, sosyal gruplar) yönelik hizmetleri kapsamaktadır. Okul sosyal hizmet uzmanlarının yas tutan çocukları ya da ailelerini kapsayan grup çalışmaları bireylere yalnız olmadıkları hissini vererek destek mekanizması oluşturmaktadır (B. N. Webb, 2017). Yas konusunda konuşamayan, duygularını paylaşamayan insanlar için grup çalışması önemli bir fırsat sunar. Bireyler gözyaşlarıyla beraber içlerinde biriktirdikleri, belki de kimseyle paylaşamadıkları duygularını ifade etme olanağı bulurlar. Ayrıca çocuklarla oluşturulacak gruplarda oyun temelli etkinlikleri kullanmak çocukların kendilerini daha rahat ifade etmelerini sağlayacaktır (N. B. Webb, 2011) Yukarıda belirtildiği gibi bu grup çalışmaları eğitim amaçlı da olabilir. Bu durumda ebeveynlerin herhangi bir kayıp, ölüm durumunda çocuklarına "deden uzun bir uykuda", vb. yanlış bilgiler vermesinin önüne geçilebilir.

Ayrıca okul özelinde oluşturulacak çalışmalara (eğitim, plan, proje, vb.) öncülük etmede mezzo boyut kapsamında değerlendirilir (Costelloe et al., 2020). Yukarıda belirtildiği gibi okul öğretmenleriyle iş birliği içerisinde çalışma, çocuğun takibini

yapma, evle okul arasında bağlantı kurma önemli görevlerindedir. Okuldaki diğer personeli (temizlik, aşçı, vb.) eğitmek de önemlidir. Yas tutan çocuğa söylenebilecek olası olumsuz cümleler onda derin yaralar bırakabilir. Örneğin; bir personel çocuğun ebeveynini kaybetmiş olduğundan haberdar değil ve onlarla ilgili sorular sormuş ise bu çocuk için üzücü olabilir.

Yas tutan çocuğa akran desteği sunmakta çok önemlidir. Çocuk okula dönmeden önce okul ortamının ve arkadaşlarının hazırlanmış olması gerekir (Holland, 2008). Dimery & Templeton (2021)' nun araştırmasındaki yaslı bireylerin ifadeleri akranların bazen yası ve buna bağlı kederi anlamadıklarını gösterdi: "Arkadaşımdan hiçbiri... neler yaşadığımı anlayamadı. Okulda 'farklı' olduğumu hissettim." Bu sebeple çocuklara anlayabilecekleri bilişsel düzeyde yas tutan arkadaşlarının neler hissettiği ve yaşadıkları anlatılarak, empati kurmaları ve ona destek olmaları sağlanmalıdır (Rolls, 2009).

Makro boyut ise toplumsal ve yapısal faktörlere odaklanarak; yönetim, politika, planlama, araştırma, eğitim odağında çalışmaları kapsar (Thompson, 2016). Bu boyutta yas tutan çocukların yaşadığı sorunlara dikkat çekmek, çözüm önerileri getirmek üzerine yürütülen araştırma, plan, projeler devreye girer. Politika yapıcılara dezavantajlı grupların sesini duyurmak sosyal hizmet uzmanlarının odak noktalarından biridir. Konu kapsamında bu boyutu ele alırsak okul sisteminde geliştirilecek hizmetleri gözden geçirmek gerekir. Bu noktada alan yazın ve uygulamalar okulların ruh sağlığı hizmeti sunmada birinci basamak olabileceği yönündedir.

Çocuk ve aile üyelerinin duygusal, davranışsal sorunlarına yönelik koruyucu-önleyici ve rehabilite edici hizmetleri sunmada okullar, en önemli noktada görülmektedir (Masia-Warner et al., 2005). Çocuk ve ailelerin ruh sağlığı ihtiyaçlarının okul ve toplumdaki diğer kurumların iş birliği ile ele alınması önerilmektedir. (Weist et al., 2006). Okulların birinci basamak sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde rol oynayabileceği, böylelikle çocuk ve aile sorunlarının erken tespit edilebileceği düşünülmektedir (Adelman & Taylor, 1999). Dolayısıyla yasin zorluklarıyla baş etmede güçlük çeken çocukların ve ailelerin sorunları komplike bir hal almadan okul ortamında erken tespit edilip, müdahale edilebilir.

Yas tutan çocuklar genellikle başlangıçta bir miktar depresyon ve anksiyete yaşarlar (Quinn-Lee, 2014). Bu normal olsa da bu duygular devam edebilir ve daha ciddi ruhsal sorunlara dönüşebilir. Depresyon, düşük özsaygı ve davranış sorunları, okul sosyal hizmet uzmanlarının sık karşılaştığı ruhsal sağlık sorunlarıdır. Okul sosyal hizmet uzmanları yas tutan çocuklar ve ergenlerle çalışabilirlerse, depresyon ve anksiyete belirtilerini azaltmaya, öğrencilerin akademik işlevselliğini iyileştirmeye ve duygusal olarak daha iyi hissetmelerine yardımcı olabilirler (Salscheider, 2016) Okul sosyal hizmet uzmanıyla çalışmak, öğrencinin destek ihtiyacı hissettiği her an erişilebilecek güvenli bir yerdir (Salscheider, 2016). Bu noktada klinik olarak eğitilmiş olan okul sosyal hizmet uzmanlarının, normal ve normal olmayan yas arasındaki belirtileri ayırt etme konusunda bilgi sahibi olmaları doğru müdahale sunumunun yolunu açmaktadır (Quinn-Lee, 2014).

Bazı durumlarda yas, psikiyatrist, vb. disiplinlerin müdahalesini gerektiren bir hale (intihar riski, depresyon, vb.) dönüşebilir. Bu durumda da okullar bu ve benzeri sorunları erken tespit etmede ve toplumda ilgili kuruluşlara yönlendirmede de önemli bir konumdadır (Adelman & Taylor, 1999) ve okul sosyal hizmet uzmanları bağlantı kurucu ve sevk etme rolleriyle bu konuda öne çıkmaktadır (Dupper, 2003). İntihar önleme, ruh sağlığı ve sosyal hizmet kuruluşlarıyla iş birliği halinde çalışma, temel okul sosyal hizmet faaliyetleri arasında sayılmaktadır (Brenner et al., 2007). Bu noktada sosyal hizmet uzmanının vaka yöneticisi rolünden tekrar bahsetmekte fayda var. Diyelim ki yas tutan bir çocuk için psikiyatrik konsültasyon gerekli. Vaka yöneticisi rolüyle sosyal hizmet uzmanı, disiplinler arası (psikiyatrist, öğretmen, okul yöneticileri, vb.) bir çalışmanın söz konusu olduğu bu uygulamada sorunun tespiti, değerlendirilmesi, müdahale planının hazırlanması, çözüm için kaynakların belirlenmesi, müdahalenin etkililiğinin değerlendirilmesi gibi bir süreci kapsayan çok yönlü çalışmaların uygulayıcısı ve takipçisi olmaktadır.

Makro boyutta diğer dikkat çekilmek istenen noktada bu çalışmada vurgulandığı gibi çocukların yasının gözden kaçabildiği, yeteri kadar önemsenmediği, görülmediği bir gerçek iken okul sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk rolleriyle çocukların sesi olabilmeleridir. Çocuk hakları ve sosyal adalet ilkelerini benimseyen sosyal hizmet uzmanları, herhangi bir sebeple dezavantajlı konuma düşmüş bireylerin haklarının savunucusudur (NASW, 2012). Dolayısıyla yas tutmanın da bir hak olduğu, yas tutan çocukların unutulmaması gereken bireyler olduğu vurgulanmalıdır. Bununla ilgili basın, yayın ve gelişen sosyal medya platformlarını da kullanarak toplumda farkındalık oluşturacak çalışmalar yapmak sosyal hizmet uzmanlarının önemli faaliyetlerinden olacaktır.

5.4. Daha fazla sayıda ve çeşitlilikte bilimsel çalışmaya olan ihtiyaç

Yas araştırmaları yapmak zordur. Hem araştırmacı için hem de katılımcılar için çeşitli zorluklar vardır. Araştırmacılar katılımcıların direnciyle karşılaşabilir (Abdelnoor & Hollins, 2004). İnsanlar yasları üzerine konuşmakta zorlanabilir, üzerini kapattıkları sandıklarını açmak istemeyebilirler. Çocukluk döneminin yas tepkileriyle ilgili çalışma yapmanın da çeşitli zorlukları ve eksiklikleri söz konusudur. Çocukların sözel ifadeleri gelişmediği için onlardan doğrudan bilgi almak, tutum ölçmek zordur. Araştırmacılar da bu noktada yanlış ya da eksik adımlar atabilirler. Silverman ve Worden (1993) konuyla ilgili aşırı patalojiye odaklanma, kontrollerin eksikliği, ölüm sonrası sonuçların çok erken ölçülmesi gibi eksiklikleri bildirmişlerdir. Çocukların ve yasin doğasını iyi anlamak ona göre araştırma tasarlamak gereklidir.

Costelloe ve ark. (2020) okullarda yas yaşayan çocukları destekleme konusundaki uygulamaları keşfeden araştırmaların sınırlı olduğunu belirterek; bu çalışmaların da genellikle okul personelinin yasla ilgili tutumlarına ya da yas konusundaki okul politikalarına, eğitimlerine, vs. odaklandığını ifade etmiştir. 2020 yılında yapılan bu çalışmada o tarih itibarıyla İngiltere'deki öğretmenlerin yas tutan çocuklara tepkilerini inceleyen sadece iki çalışma belirtilmesi oldukça çarpıcıdır. Bu sebeplerle çalışmaların sayısı ve çeşitliliğinin artırılması önem arz etmektedir. Araştırmalar, uygulamalara ışık tutacaktır. Sorunların, ihtiyaçların görünürlüğünü sağlayacak ve çözüm önerileri sunacaktır. Böylelikle etkililiği kanıtlanmış uygulamalarla hareket edildiğinde çocuklara yarar sağlama şansı artacaktır.

6. Sonuç

Bu çalışmada yas tutan çocukları görebilmenin, duyabilmenin, bu noktada okulun ve okul sosyal hizmet uzmanlarının sahadaki önemine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar göstermektedir ki: Kayıp ve yas kavramları üzerine daha çok düşünülmesi, çocukların maruz kaldıkları kayıplar fark edilmeli, yas tutan çocukların acısı anlaşılmalı ve buna dikkat çekilmelidir.

Diğer bir sonuç; yas tutan çocuklara yardım etmede okulun rolüdür. Okullar çocuk ve ailelere ulaşmada en önemli toplumsal kurumlardır. Bu kurumların yas tutan çocuğa birinci basamak ruh sağlığı hizmeti sunabilmesi koruyucu- önleyici bir politika sağlayacak ve çocukların sorunları komplike bir hal almadan çözüme kavuşabilecektir. Bu sebeple okulları yas tutan çocuğa yardım için hazırlayabilmenin önemi ortaya çıkmaktadır. Bunun için okul ortamında mesleki sınırları iyi belirlenmiş okul psikososyal ekibinin okuldaki diğer personelle beraber (öğretmen, okul yöneticileri, vb.) iş birliği içinde çalışmasını sağlamak gerekmektedir.

Çocuk ve aileyle çalışmada önemli profesyoneller olarak görülen okul sosyal hizmet uzmanlarının yas tutan çocuğa yardımda çoklu rolleri iyi anlaşılmalıdır. Çocuktan başlayarak aile-okul-toplum odaklı çalışmalar yapan uzmanların çalışmaları çok kıymetlidir. Okul sosyal hizmet uzmanları vaka yöneticisi, eğitici, kaynak arabuluculuğu, danışmanlık, planlama, araştırma, savunuculuk gibi rol ve fonksiyonlarıyla koruyucu- önleyici, eğitici, destekleyici ve rehabilite edici çalışmalar yapmaktadırlar. Mikro ve mezzo uygulamalarının yanında makro çalışmaları, yas tutan çocukların unutulmaması için toplumda farkındalık oluşturmaktadır. Bu çalışmaların yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Bunun yanında okul sosyal hizmet uzmanlarının yas konusuyla ilgili bilgi ve becerilerini geliştirecek hizmet içi eğitim ve sertifika programlarına katılmaları da hizmetin niteliğini artıracaktır.

Öğretmen, okuldaki diğer personel ve ebeveynlerin yas konusunda eğitilmeleri proaktif çalışmalar kapsamında elzemdir. Ders müfredatlarında kayıp, ölüm, yas konusunda içerikler sunmak da hazırlık çalışmaları kapsamında önemlidir. Ayrıca daha fazla sayıda ve çeşitlilikte nitelikli bilimsel çalışmalar hem literatüre katkı sunacak hem de kanıta dayalı uygulamaların önünü açacaktır.

7. Gelecek çalışmalara öneriler

Yas ve kayıp hassas ve çalışılması zor bir konudur. Alan yazına bakıldığında sosyal bilimlerin diğer çalışma alanlarına kıyasla daha sınırlı sayıda araştırma olduğu görülmektedir. Hele ki okullar aracılığıyla yas tutan çocuklara yardımla ilgili daha fazla sayıda araştırmaya ihtiyaç vardır. Mevcut çalışmaların okullardaki destek mekanizmaları, öğretmenlerin deneyimleri, vb. üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Okulun sağladığı desteğin çocuklar tarafından nasıl algılandığı ve etkili olup olmadığıyla ilgili de derinlemesine çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu konularla ilgili Türkiye’de yapılmış çalışma ise oldukça sınırlıdır. Bu çalışmanın konuya dikkat çekmesi, tüm ülkelerin her an birçok şekliyle karşılaşabilecekleri kayıp konusuna okullar aracılığıyla hazırlıklı olmaları konusunda farkındalık kazandırması beklenmektedir.

References

- Abdelnoor, A., & Hollins, S. (2004). The effect of childhood bereavement on secondary school performance. *Educational Psychology in Practice, 20*(1), 43–54. <https://doi.org/10.1080/0266736042000180401>
- Adelman, H. S., & Taylor, L. (1999). Mental health in schools and system restructuring. *Clinical Psychology Review, 19*(2), 137–163. [https://doi.org/10.1016/S0272-7358\(98\)00071-3](https://doi.org/10.1016/S0272-7358(98)00071-3)
- Agresta, J. (2004). Professional Role Perceptions of School Social Workers, Psychologists and Counselors. *Child and Schools, 26*(3).
- Allen-Meaers, P., & Montgomery, K. L. (2014). Global Trends and School-Based Social Work. *Children & Schools, 36*(2), 105–112. <https://doi.org/10.1093/cs/cdu007>
- Axline, V. M. (2019). *Oyun Terapisi* (Çev: Misli). Panama yay.
- Balk, D. E., Zaengle, D., & Corr, C. A. (2011). Strengthening grief support for adolescents coping with a peer's death. *School Psychology International, 32*(2), 144–162. <https://doi.org/10.1177/0143034311400826>
- Brener, N. D., Weist, M., Adelman, H., Taylor, L., & Vernon-Smiley, M. (2007). Mental health and social services: Results from the school health policies and programs study 2006. *Journal of School Health, 77*(8), 486–499. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2007.00231.x>
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (1998). The ecology of developmental process. In *Handbook of Child Psychology, Theoretical Models of Human Development* (pp. 993–1028). Wiley.
- Campbell, L., & Mitchell. (2007). Victorian Family- Support Services in Retrospect: Three Decades of Investment. *Challenge and Achievement. Australian Social Work, 60*(3).
- Cohen, J. A., & Mannarino, A. P. (2011). Supporting children with traumatic grief: What educators need to know. *School Psychology International, 32*(2), 117–131. <https://doi.org/10.1177/0143034311400827>
- Constable, R. (2008). The Role of the Social Worker, School School Work Practice, Policy and Research. In *History and General Perspectives on Social Work*. (pp. 3–29). Lyceum boks inc.
- Costelloe, A., Mintz, J., & Lee, F. (2020). Bereavement support provision in primary schools: an exploratory study. *Educational Psychology in Practice, 36*(3), 281–296. <https://doi.org/10.1080/02667363.2020.1767040>
- Dimery, E., & Templeton, S. (2021). Death, bereavement and grief: the role of the teacher in supporting a child experiencing the death of a parent. *Practice, 3*(2), 146–165. <https://doi.org/10.1080/25783858.2021.1882263>
- Dupper, D. R. (2003). *Okul Sosyal Hizmeti, Etkin Uygulamalar için Beceri ve Müdahaleler* (Çev: Prof.). Kapital yay.

- Dyregrov, A., Dyregrov, K., & Idsoe, T. (2013). Teachers' perceptions of their role facing children in grief. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 18(2), 125–134. <https://doi.org/10.1080/13632752.2012.754165>
- Favazza, P. C. , & Munson, L. J. (2010). Loss and Grief in Young Children. *Young Exceptional Children*, 13(2), 86–99. <https://doi.org/10.1177/1096250609356883>
- Gerrard, B. (2008). School- Based Family Counseling: Overview, trends, And recommendations for future research. *International Journal for School-Based Family Counseling*, 1(1).
- Higy, C., Haberkorn, J., Pope, N., & Gilmore, T. (2012). The Role of School Social Workers from the Perspective of School Administrator Interns: A Pilot Study in Rural North Carolina. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2(2).
- Holland, J. (2001). *Understanding children's experiences of parental bereavement*. London, UK: Jessica Kingsley.
- Holland, J. (2008). How schools can support children who experience loss and death. *British Journal of Guidance & Counselling*, 36(4), 411–424. <https://doi.org/10.1080/03069880802364569>
- Holland, J., & Wilkinson, S. (2015). A comparative study of the child bereavement response and needs of schools in North Suffolk and Hull, Yorkshire. *Bereavement Care*, 34(2), 52–58. <https://doi.org/10.1080/02682621.2015.1063858>
- Huxtable, M. (2013). *A global picture of school social work in 2013*.
- Koller, J. R., & Bertel, J. M. (2006). Responding to Today's Mental Health Needs of Children, Families and Schools: Revisiting the Preservice Training and Preparation of School-Based Personnel. *Education and Treatment of Children*, 29(2), 197–217.
- Landreth, G. L. (2002). *Play therapy: The art of the relationship*. NY: Brunner-Routledge.
- Lowton, K., & Higginson, I. J. (2003). Managing bereavement in the classroom: A conspiracy of silence? *Death Studies*, 27(8), 717–741. <https://doi.org/10.1080/713842340>
- Lynn, C. J., McKay, M. M., & Atkins, M. S. (2003). School Social Work: Meeting the Mental Health Needs of Students through Collaboration with Teachers. *Children & Schools*, 25(4), 197–209. <https://doi.org/10.1093/cs/25.4.197>
- Masia-Warner, C., Klein, R. G., Dent, H. C., Fisher, P. H., Alvir, J., Albano, A. M., & Guardino, M. (2005). School-based intervention for adolescents with social anxiety disorder: Results of a controlled study. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 33(6), 707–722. <https://doi.org/10.1007/S10802-005-7649-Z/METRICS>

- Massat, C. R. , Moses, H. , & Ornstein, E. (2008). Grief and loss in schools: A perspective for school social workers. *School Social Work Journal*, 33(1), 80–96.
- NASW. (2012). *NASW Standards for School Social Work Services*.
- Newsome, W. S., Anderson-Butcher, D., Fink, J., Hall, L., & Huffer, J. (2008). The Impact of School Social Work Services on Student Absenteeism and Risk Factors Related to School Truancy. *School Social Work Journal*, 32(2), 21–38.
- Openshaw, L. (2008). *Social work in schools: Principles and practice*. . New York: Guilford Press.
- Özkan, Y., & Kılıç, E. (2014). Çocuk ve Aile Odaklı Sorunların Çözümünde Okul Sosyal Hizmet Uzmanlarının Önemi: Uzmanların Çocuk ve Ailelerle Çalışmada Sahip Oldukları Beceriler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18(397–412).
- Papadatou, D., Metallinou, O., Hatzichristou, C., & Pavlidi, L. (2002). Supporting the bereaved child: Teacher's perceptions and experiences in Greece. *Mortality*, 7(3), 324–339. <https://doi.org/10.1080/1357627021000025478>
- Pomeroy, E. C., & Garcia, R. Bradford. (2011). *Children and loss: a practical handbook for professionals*. Lyceum Books.
- Quinn-Lee, L. (2009). *School Social Work with Grieving Children in the Twin Cities* [Dissertation]. University of Minnesota.
- Quinn-Lee, L. (2014). School social work with grieving children. *Children and Schools*, 36(2), 93–103.
- Reid, J. (2002). School management and eco-systemic support for bereaved children and their teachers. *International Journal of Children's Spirituality*, 7(2), 193–207. <https://doi.org/10.1080/1364436022000009109>
- Rolls, L. (2009). The ritual work of UK childhood bereavement services. . In *Death and dying: A reader* (pp. 175–183).
- Salscheider, K. (2016). Grieving Students: School Social Workers' Perspectives. In 2016. https://ir.stthomas.edu/ssw_mstrp
- Silverman, P., & Worden, J. (1993). *Children's reactions to the death of a parent* . Cambridge University Press .
- Thompson, N. (2016). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*. Dipnot Yayınları.
- Tracy, E., Castro-Guillen, E., & Schraff, S. (2006). *Roles of school and community providers in the delivery of school based mental health services*. Miami University of Ohio. <http://www.units.muohio.edu/csbmhp/>
- Trickey, D. (2010). Bereavement's impact on children. . *The Psychotherapist* , 2(45), 18–19.

- Vamık, V., & Zintl, E. (2017). *Kayıptan sonra yaşam: Komplike yas ve tedavisi*. Pusula Yayınevi.
- Viorst, J. (1986). *Necessary losses*. New York: Simon & Schuster.
- Walker, S. (2003). Social Work and Child Mental Health: Psychosocial Principles in Community Practice. *British Journal of Social Work*, 33(5), 673–687. <https://doi.org/10.1093/bjsw/33.5.673>
- Wang, S. (2003). *Perceptions of the school social worker's role: A survey of school personnel*. ProQuest Dissertations and Theses.
- Webb, B. N. (2017). *Çocuklarla Sosyal Hizmet Uygulaması* (Nika).
- Webb, N. B. (2011). Play therapy for bereaved children: Adapting strategies to community, school, and home settings. *School Psychology International*, 32(2), 132–143. <https://doi.org/10.1177/0143034311400832>
- Weist, M. D., Ambrose, M. G., & Lewis, C. P. (2006). Expanded School Mental Health: A Collaborative Community-School Example. *Children & Schools*, 28(1), 45–50. <https://doi.org/10.1093/CS/28.1.45>
- Welbourne, P. (2012). *Social work with children and families: Developing advanced practice*. (Routledge.).
- Worden, J. W. (1996). *Children and grief: When a parent dies*. New York: Guilford Press.
- Worden, J. W. (2018). *Grief counseling and grief therapy: A handbook for the mental health practitioner*. Springer publishing Company.
- Zastrow, C. (2015). *Sosyal Hizmete Giriş*. Nika Yayınevi.

Strategic Research Academy ©

© Copyright of Journal of Current Researches on Social Science is the property of Strategic Research Academy and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.